

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

З ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ»

- 1 Об'єктно-предметне поле соціальної географії, її структура та місце в системі наук. Функції та завдання соціальної географії, прикладне значення.
- 2 Виникнення і розвиток соціальної географії як науки
- 3 Теоретичні аспекти соціальної географії. Соціально-просторові концепції
- 4 Методи та організація соціально-географічних досліджень
- 5 Географія населення, демографічна, економічна та міграційна поведінка населення.
- 6 Географія розселення населення та екістична політика. Географія міст. Географія сільської місцевості
- 7 Соціально-гуманістичні напрями географічних досліджень
- 8 Географія соціального розвитку, індикатори соціального розвитку
- 9 Географія соціальних негараздів. Безпека життєдіяльності населення.
- 10 Якість життя населення. Регіональний людський розвиток. Управління розвитком територій.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

З ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ»

Практичне заняття № 1.

Об'єктно-предметне поле соціальної географії, її структура та місце в системі наук. Функції та завдання соціальної географії, прикладне значення.

Рекомендації до підготовки та проведення заняття. За матеріалами *Лекції* студенти повинні за варіантами:

- підготувати доповіді за питаннями для обговорення;
- виконати Практичну роботу № 1.
-

Основні поняття: фактори розвитку соціальної географії, об'єктно-предметна область соціальної географії, функції соціальної географії.

Питання до обговорення:

1. Причини виникнення та фактори розвитку соціальної географії.
2. Соціальна географія як наука. Суперечливі погляди на сутність соціальної географії.
3. Еволюція поглядів на об'єктно-предметну область соціальної географії. Об'єкт і предмет дослідження соціальної географії за різними авторами (Е. Б. Алаєвим, М. Т. Агафоновим, У. І. Мересте і С. Я. Ниммик, М. Д. Пістуном, О. І. Шаблієм, Я. Б. Олійником і А. В. Степаненком, Л. Т. Шевчук, Л. М. Немець). Необхідність розширення об'єктно-предметної області сучасної соціальної географії.
8. Поняттєво-термінологічний апарат соціальної географії (групи понять, які використовує соціальна географія: філософські і загальнонаукові, географічні, соціологічні, поняття галузей соціальної географії, специфічні поняття).
9. Завдання соціальної географії в сучасних ринкових умовах та умовах глобалізації. Прикладне значення розвитку соціальної географії в світі.
10. Традиційні функції соціальної географії: теоретично-пізнавальна, прогностична, інформаційна, соціального проектування і конструювання, управлінська та ін. Наведіть конкретні приклади.
11. Нові функції соціальної географії – менталітетотворююча та ноосферно-світоглядна. Власна думка щодо подальшого розвитку функцій соціальної географії. Наведіть конкретні приклади.

Практична робота № 1. Історія розвитку соціальної географії

1. Аналізуючи історію розвитку соціальної географії, заповнити табл. 1 «Внесок учених у розвиток світової соціальної географії» за варіантами:

- а) витоки соціальної географії та її розвиток у XIX столітті;
- б) розвиток соціальної географії в колишньому СРСР;
- в) розвиток соціальної географії в Україні;
- г) розвиток західної соціальної географії в XX столітті.

Таблиця 1

Внесок учених у розвиток світової соціальної географії

Учений	Дата	Внесок у розвиток світової соціальної географії (чим займався, представником якого напрямку в географії був, до якої географічної школи належав, як називається головна праця, автором якої теорії або концепції є тощо)

2. Ознайомтеся з сучасними соціогеографами України та напрямками їх досліджень. Заповніть систематизуючу таблицю (табл. 2).

Таблиця 2

Сучасні соціогеографи України

П. І. Б. соціогеографа	Організація	Напрями досліджень, головні праці

Критерії оцінювання (максимум – 5 балів):

- підготовка доповіді за наданим переліком запитань – 1 бал;
- участь у дискусії – 1 бал;
- виконання Практичної роботи № 1 – 3 бали.

Практичне заняття № 2

Виникнення і розвиток соціальної географії як науки

Рекомендації до підготовки та проведення заняття. За матеріалами *Лекції* студенти повинні за варіантами:

- підготувати схему взаємозв'язків соціальної географії з іншими фундаментальними та спеціальними галузями знань та коротко проаналізувати в чому саме проявляються ті чи інші зв'язки;
- підготувати схему, яка б визначала місце соціальної географії в структурі суспільної географії;
- підготувати доповіді за питаннями для обговорення.
-

Основні поняття: структура суспільної географії, соціальна географія, природничі науки.

Питання до обговорення:

1. Що відрізняє природничу й суспільну географію в об'єктно-предметному полі дослідженнях, методах, особливостях?
2. Якою є структура суспільної географії?
3. Що вивчає соціальна географія?
4. Яке місце займає соціальна географія серед географічних наук
5. Структура соціальної географії?
6. Довести закономірність появи та розвитку соціальної географії України як складової суспільної географії.
7. Соціальна географія серед інших суспільних та природничих наук. Відмінності між соціальною географією та соціологією, суспільною географією, демографією та іншими науками, які вивчають суспільство та природу.
8. Місце соціальної географії в системі суспільно-географічних наук та структура науки за різними авторами (за С. Я. Ниммик, С. Б. Лавровим, А. П. Голіковим, М. Д. Пістуном, Я. І. Жупанським, Б. Б. Родоманом, Л. Т. Шевчук, А. В. Степаненком, О. І. Шаблієм, В. А. Столбовим і М. Д. Шаригінім, О. Г. Дружинінім).
9. Зв'язки соціальної географії з іншими науками. Зв'язки соціальної географії з соціологією. Специфічні риси поняття «соціальне». Яке відношення воно має до об'єктно-предметної області дослідження соціальної географії?

За результатами обговорення написати есе на тему «Місце соціальної географії в структурі географічних наук», або «Галузеві дисципліни соціальної географії».

Практичні заняття № 3-4

Теоретичні аспекти соціальної географії. Соціально-просторові концепції

Рекомендації до підготовки та проведення заняття. За матеріалами *Лекції* студенти повинні:

- підготувати реферативні повідомлення за обраною з переліку запропонованих тем;
- підготувати доповіді за питаннями для обговорення.

Основні поняття: антропогеографія, соціогеосистема, завдання соціальної географії, соціальний запит.

Питання до обговорення:

1. Обґрунтуйте тезу про самостійність соціальної географії як науки.
2. Обґрунтуйте початок соціальної географії з антропогеографії і соціології.
3. Кому належить першість використання терміну «соціальна географія»? Назвіть засновників соціо-географічних досліджень у соціології. Назвіть засновників антропогеографічної гілки соціальної географії.
4. Схарактеризуйте розвиток вітчизняної соціальної географії.
5. Чи можуть бути тотожними об'єкт і предмет дослідження? Поясніть різницю між об'єктно-предметною областю дослідження суспільної та соціальної географії. Обґрунтуйте необхідність уточнення об'єкта дослідження соціальної географії.
6. Дайте визначення поняття «соціогеосистема». Хто є автором цього поняття?
7. Обґрунтуйте відмінність соціальних систем від усіх інших систем.
8. Що можна вважати головним протиріччям сучасного соціального світу?
9. Обґрунтуйте основні завдання соціальної географії в сучасних умовах.
10. Обґрунтуйте вплив соціального запиту на розвиток соціально-географічних досліджень.

Запропоновані теми рефератів:

1. «Виникнення соціальної географії та напрямки розвитку у 19 ст.»;
2. «Соціальна географія СРСР: проблеми і перспективи розвитку»
3. «Розвиток соціальної географії в сучасній Україні»
4. «Сучасна західна соціальна географія»
5. «Робота Джонстона Р.Дж. «География и географы» з точки зору

історії розвитку соціальної географії»

6. «С. Рудницький як основоположник соціальної географії».
7. «Робота Геттнера А. «География. Её история, сущность и методы» та її внесок у розвиток соціальної географії».
8. «Дослідження «простору-часу» в роботах О. Алексєєва, О. Ткаченка, П. Балабанові, В.Бокова та інших вчених».
9. «Аналіз роботи Печчеї А. «Человеческие качества» та її значення для розвитку теорії соціальної географії».
- 10.«Розвиток понятійно-термінологічного апарату соціальної географії та особливості його трансформування в сучасних умовах».

Реферат оформити письмово за вимогами: обсяг 10-15 сторінок машинописного тексту, шрифт - Times New Roman, орієнтація книжкова, формат А4, розмір 14 пт, поля по 2 см, інтервал 1,5, абзац 1 см.

Реферат повинен містити: титульну сторінку, зміст, основну частину, висновки, список використаної літератури. Має бути ілюстрований таблицями, графіками, схемами (складеними особисто).

На семінарське заняття підготувати доповідь за рефератом на 5-7 хвилин. Доповідь повинна розкривати основний зміст, суть означеної проблеми, бути лаконічною, цікавою та містити основні висновки

Практичні заняття № 5-6

Методи та організація соціально-географічних досліджень

Рекомендації до підготовки та проведення заняття. За матеріалами *Лекції* студенти повинні:

- підготувати доповіді за питаннями до обговорення;
- підготуватися до Ділової гри (Практична робота № 2).

Основні поняття: методологія, метод, методика, принципи дослідження, соціально-географічний факт, методи інформаційного забезпечення.

Питання до обговорення:

1. Поняття «методологія», «метод», «методика», «принципи» досліджень.
2. Основні методологічні принципи соціальної географії, їх роль у соціально-географічних дослідженнях.
3. Основні соціологічні підходи до вивчення соціально-географічних явищ і процесів (аргументуйте відповідь).
4. Основні види і типи соціально-географічних досліджень, їх особливості та відмінності.
5. Соціально-географічний факт як основа і початкова ланка соціально-географічних досліджень (наведіть приклади).
6. Програма соціально-географічного дослідження, її функції та проблеми. Стратегічний план дослідження. Загальні вимоги до програми соціально-географічного дослідження.
7. Методи інформаційного забезпечення соціально-географічних досліджень.
8. Гіпотези соціально-географічного дослідження, їх типи.
9. Методи інформаційного забезпечення соціально-географічних досліджень.
10. Дайте визначення таких методів: «спостереження», «опитування», «інтерв'ю», «анкетування», «експеримент», «контент-аналіз».
11. Методи аналізу емпіричних даних соціально-географічних досліджень.
12. Статистичний метод та його застосування у соціально-географічних дослідженнях.
13. Математичний метод у соціально-географічних дослідженнях, його особливості та переваги.
14. Особливості застосування методу моделювання в соціально-географічних дослідженнях.

15. Метод системного аналізу та його застосування в соціальній географії.
16. Додаткові методи аналізу емпіричних даних соціально-географічних досліджень: наукової систематизації, районування, парадигми, картографічний, регіональний і локальний аналіз, історичний, порівняльний тощо.

Практична робота № 2. Ділова-гра

Об'єднайтеся в групи по 3–4 особи (залежно від кількості студентів у групі), створивши таким чином робочі ініціативні групи дослідників-соціогеографів (за бажанням, але під керівництвом старости групи, яка доповідає викладачу про склад груп електронною поштою). Кожний член ініціативної групи відповідає за свою стадію, частину, етап дослідження або виступає експертом чи спеціалістом з певного питання (студенти розподіляють це самостійно). Наприклад: демограф, соціогеограф, експерт з районного планування.

Звіт оформляється письмово один від всієї ініціативної групи (на титульному листі слід вказати прізвища всіх учасників) та додається електронна версія презентації на диску. Доповідь роблять всі учасники групи (роль кожного вирішується самостійно).

Завдання:

1. Розробіть проект соціально-географічного дослідження (див. нижче структуру). Об'єктом та предметом дослідження має бути соціально-географічний процес. Дослідження повинно бути територіально прив'язане, тобто на прикладі області, країни тощо.

2. До проекту дослідження треба розробити мультимедійну презентацію (до 10 слайдів) **ходу реалізації власного плану** соціально-географічного дослідження та презентувати її на семінарському занятті.

Рекомендована структура проекту:

Проект соціально-географічного дослідження

На тему: _____

Строки виконання _____

Обсяг фінансування _____

1. Автори проекту (ПІБ, посади, експерти яких галузей) та виконавці (допоміжний персонал, наукові працівники тощо).
2. Анотація (10 рядків): суть дослідження та авторські розробки.
3. Мета та основні завдання проекту (до 20 рядків).

4. Стан проблеми (до 30 рядків): історичні та сучасні аспекти дослідження.
5. Ідеї, факти та гіпотези проекту (до 30 рядків): авторське бачення проблеми.
6. Очікувані результати при виконанні проекту, їх відповідність національному рівню (до 40 рядків): що плануєте розробити і яким чином.
7. Використання результатів (до 50 рядків): при підготовці фахівців; створення методик; галузі, заклади, що можуть скористатись; де буде здійснено впровадження.
8. Науковий доробок за тематикою проекту (10–15 позицій): публікації, книги, монографії за останні 3 роки за цією темою.
9. Етапи роботи у вигляді таблиці (назва, зміст етапу, очікуванні результати).

Вам необхідно уявити себе дослідником, ученим, географом, який прагне вивчити цікавий соціо-географічний процес. Оберіть тему, яка цікавить Вас, та продумайте, щоб Ви хотіли виявити чи відкрити та яким чином Ви це можете зробити. Оформіть свої міркування за поданою структурою проекту.

Наприклад, тема «Вплив рівня життя населення на реалізацію трудового потенціалу Харківської області», «Вирішення проблем поширення соціальних негараздів в Україні».

Практичні заняття № 7-8

Географія населення, демографічна, економічна та міграційна поведінка населення.

Рекомендації до підготовки та проведення заняття. За матеріалами *Лекції* студенти повинні:

- підготувати доповіді за питаннями до обговорення;
- виконати Практичну роботу № 3.

Основні поняття: демографія, народонаселення, євгеніка, євгенічні рухи, якість населення, людський капітал, якість життя, рівень життя, спосіб життя, умови життя населення.

Питання до обговорення:

1. Демографічні особливості соціуму як об'єкт вивчення соціальної географії (основні терміни та поняття: народонаселення, його динаміка, відтворення населення, склад та вікова структура населення, статевий склад, сімейний склад тощо).
2. Народонаселення як соціально-географічне поняття, його ознаки, показники, фактори.
3. Євгеніка та євгенічні рухи, витоки понять та їх роль у соціально-географічних дослідженнях.
4. Співвідношення понять «якість населення» і «людський капітал».
5. Основні теорії та концепції народонаселення.
6. Проблеми зростання народонаселення світу та його наслідки з точки зору соціальної географії.
7. Загальна характеристика демографічної ситуації в Україні (чисельність населення та його структура, проблеми тривалості життя та природного приросту населення тощо).
8. Особливості соціально-демографічної політики в Україні.

Практична робота № 3. Аналіз геодемографічної ситуації в регіоні

1. Проведіть аналіз демографічної ситуації районів однієї з областей України (за варіантами): визначте *динаміку загального руху населення, природний рух населення, величину демографічного навантаження.*

Природний рух населення – зміна чисельності і складу населення внаслідок біологічних причин (співвідношення народжуваності і смертності) без урахування міграційних переміщень. *Загальний коефіцієнт природного*

приросту – демографічний показник, який розраховується як відношення різниці між числом народжень та числом смертей населення за певний період до середньої чисельності населення за цей же період, помножене на 1000 (переведене в проміле):

$$k_{np. np.} = \frac{N - M}{ST} \times 1000 \quad k_{np. np.} = \left(\frac{N}{ST} - \frac{M}{ST} \right) \times 1000 \quad k_{np. np.} = n - m$$

$$n = \frac{N}{ST} \times 1000$$

$$m = \frac{M}{ST} \times 1000$$

де N – кількість народжених за період T;

M – кількість померлих за той же період;

S – середня чисельність населення за період T (T = 1 рік)

Загальний коефіцієнт народжуваності

Загальний коефіцієнт смертності

Демографічне навантаження – це узагальнена кількісна характеристика вікової структури населення, яка показує навантаження на суспільство та економіку невиробничим населенням. Для співвідношення населення різного віку застосовуються *показники демографічного навантаження*. Цей індикатор є не тільки демографічною, а й соціально-економічною характеристикою структури суспільства. Він дає оцінку співвідношення вікових груп населення працездатного і непрацездатного віку, показує, скільки утриманців (дітей до 16 років і населення пенсійного віку) припадає на одну людину працездатного віку.

$$k_{zag} = \frac{S_{0-14} + S_{50+}}{S_{15-49}} \times 1000, \quad k_d = \frac{S_{0-14}}{S_{15-49}} \times 1000, \quad k_n = \frac{S_{50+}}{S_{15-49}} \times 1000,$$

де k_{zag} , k_d , k_n – відповідно коефіцієнт демографічного навантаження покоління батьків загальний, дітьми та прабабками;

S_{0-14} , S_{15-49} , S_{50+} – відповідно кількість дітей, батьків, прабабків.

Можливий варіант розрахунку демографічного навантаження обчислюється шляхом зіставлення чисельності допрацездатного (S_{dn}), працездатного (S_n) та післяпрацездатного (S_{nn}) віку за формулами:

$$k_{n.zag} = \frac{S_{dn} + S_{nn}}{S_n} \times 1000, \quad k_{n.dn} = \frac{S_{dn}}{S_n} \times 1000, \quad k_{n.nn} = \frac{S_{nn}}{S_n} \times 1000,$$

де $k_{n.zag}$, $k_{n.dn}$, $k_{n.nn}$ – відповідно коефіцієнт демографічного навантаження населення працездатного віку загальний, населенням допрацездатного та післяпрацездатного віку.

Обчислення необхідно провести за одним із зазначених варіантів:

$$k_c = \frac{S_{65+}}{S_{15-49}} \times 1000, \quad k_{n/d} = \frac{S_{50+}}{S_{0-14}} \times 1000,$$

де k_c , $k_{п/д}$, – відповідно коефіцієнт демографічного навантаження покоління батьків старими (у віці 65 років і старше) та покоління дітей прабатьками (забезпечення онуків та онучок дідами та бабусями).

Побудуйте таблицю (чисельність населення, кількість народжених, кількість померлих, природний рух, коефіцієнт народжуваності, коефіцієнт смертності, коефіцієнт природного руху), картосхему природного руху населення, обчислення демографічного навантаження. На основі проведених розрахунків проведіть аналіз тенденцій демографічного процесу в районах області.

2. Визначте чисельність трудових ресурсів та охарактеризуйте ситуацію на ринку праці, структуру зайнятості населення.

Чисельність трудових ресурсів визначається за формулою:

$$Tr_i = H_{mp_i} - (П_{ni} + И_{ni}) + (A_{ni} + E_i),$$

де Tr_i – кількість трудових ресурсів;

H_{mp_i} – працездатне населення в працездатному віці;

$П_{ni}$ – непрацюючі пенсіонери в працездатному віці;

$И_{ni}$ – непрацюючі інваліди 1 і 2 груп у працездатному віці;

A_{ni} – працюючі пенсіонери;

E_i – працюючі підлітки у віці до 16 років.

Відобразіть динаміку рівня зайнятості та рівня безробіття. Покажіть структуру зайнятості населення за галузями. Представте обчислення чисельності трудових ресурсів, графік динаміки рівня зайнятості та безробіття, кругову діаграму структури зайнятості населення. На основі проведених розрахунків аналізувати тенденції демографічного процесу в районах області.

3. Складіть алгоритм аналізу та дослідження демографічної ситуації в розрізі міст та районів області.

Практичні заняття № 9-10

Географія розселення населення та екістична політика. Географія міст. Географія сільської місцевості

Рекомендації до підготовки та проведення заняття. За матеріалами *Лекції* студенти повинні:

- підготувати доповіді за питаннями до обговорення;
- виконати Практичну роботу № 4.

Основні поняття: розселення, поселення, населений пункт, соціальні функції поселень, форми розселення, урбанізація, світові міста.

Питання до обговорення:

1. Сутність поняття «розселення». Соціальні аспекти розселення населення. Співвідношення понять «поселення» і «населений пункт».
2. Соціальні функції поселень.
3. Форми та чинники розселення.
4. Міське та сільське розселення.
5. Класифікація міських і сільських поселень.
6. Поняття агломерації та їх соціально-географічні особливості.
7. Основні концепції розселення (теорія центральних місць, інтегральні системи розселення; концепція опорного каркаса розселення).
8. Урбанізація як соціально-географічний процес. Основні етапи урбанізації.
9. Світові міста, їх особливості.

Практична робота № 4. Аналіз регіональної системи розселення

Проведіть аналіз системи розселення однієї з областей України (за варіантами).

1. Визначте та проаналізуйте *щільність (густоту) населення*, яка відображає середню чисельність населення, що проживає на 1 км²;

$$D=N/S$$

де N – чисельність населення,
S – площа регіону (району)

Визначте та проаналізуйте *коефіцієнт (індекс) концентрації населення*, який обчислюється як різниця часток площі та населення району:

$$I_{KH} = \frac{\sum |P_q - S_q|}{2};$$

Частка площі районів:

$$S_q = \frac{S_{p-n}}{S_{обл}} \times 100\%;$$

де S_q – частка площі району;

S_{p-n} – площа району;

$S_{обл}$ – площа області.

Частка населення районів:

$$P_q = \frac{P_{p-n}}{P_{обл}} \times 100\%;$$

де P_q – частка населення району;

P_{p-n} – населення району;

$P_{обл}$ – населення області

Індекс може коливатися від 0 до 100 одиниць. Для України в цілому він дорівнює 16,3 одиниці, що свідчить про відносну рівномірність розміщення населення.

Важливе значення має аналіз динаміки ІКН у часі. Для України, зокрема, характерним є підсилення нерівномірності (в 1970 р. ІКН складав 14,2 од.).

2. Побудуйте таблицю (чисельність населення, щільність, площа, частка за населенням, частка за площею, їх модальна різниця за кожною адміністративною одиницею (районом) області), картосхему щільності населення, аналіз результатів.

3. Для визначення скошеності просторового розподілу населення регіону використаємо *аналіз ближчого сусіда* - показник, що ґрунтується на визначенні відстані кожної точки популяції до ближчого сусіда. Даний показник є середнім арифметичним значенням фактичних відстаней між кожним членом популяції і його ближчим n -м сусідом.

$$\overline{r_n} = \frac{\sum_{n=1}^p (r_n)}{p}, \text{ де:}$$

r_n – відстань між точкою та її ближнім сусідом;

p – число членів популяції.

З'єднаємо умовними лініями зв'язку адміністративні центри районів та найбільших міськрад області та за допомогою програми Map Info виміряємо ці відстані, обрахуємо їх загальну кількість. Скориставшись формулою визначимо оптимальну відстань між поселенськими одиницям на території обраного регіону, та зробіть висновок про особливості просторової організації населення регіону

4. З огляду на отримані результати та інерційність зміни розселенських систем запропонуйте заходи екістичної політики (регулювання систем міського розселення) для досліджуваного регіону адміністративними (перенесення обласних центрів у слаборозвинені регіони) та економічними (стимулювання розвитку нових галузей господарства, розвиток інфраструктури, надання додаткових пільг та ін. в тих містах, людність і значення яких треба збільшити) методами.

Практично-семінарське заняття № 11

Соціально-гуманістичні напрями географічних досліджень

Рекомендації до підготовки та проведення заняття. За матеріалами *Лекції* студенти повинні:

- підготувати доповіді за питаннями до обговорення;
- виконати Практичну роботу № 7.

Основні поняття: індекс людського розвитку, якість життя, спосіб життя, концепція стійкого розвитку.

Питання до обговорення:

1. Нові напрями соціальної географії, перспективні галузі.
2. Перцепційна географія.
3. Перспективи використання перцепційних оцінок в суспільно-географічних дослідженнях.
4. Феміністична географія. Перспективи розвитку в Україні.
5. Гендерні аспекти суспільно-географічних процесів.
6. Географія фізичної культури і спорту. Проблеми та перспективи розвитку.
7. Біхейвіористська географія. Ментальні карти.
8. Географія способу життя.
9. Геотопоніміка.
10. Соціальна сфера регіону.
11. На Вашу думку, які галузі соціальної географії наразі перебувають у стані формування?
12. Які нові галузі соціальної географії мають перспективи розвитку в Україні?

За результатами обговорення написати есе на тему «Проблемні аспекти розвитку соціальної географії як науки».

Практичне заняття № 12

Географія соціального розвитку, індикатори соціального розвитку

Рекомендації до підготовки та проведення заняття. За матеріалами *Лекції* студенти повинні:

- підготувати доповіді за питаннями до обговорення;
- виконати Практичну роботу № 5.

Основні поняття: територіальна соціальна напруженість, регіональні соціальні протиріччя, індикатори розвитку, соціальна безпека.

Питання до обговорення:

1. Що таке територіальна соціальна напруженість?
2. Що таке регіональні соціальні протиріччя?
3. Наведіть приклади територіальної соціальної напруженості.
4. Що таке соціальна безпека населення?
5. Наведіть приклади індикаторів, які характеризують стан соціальної безпеки.
6. Зазначте основні проблеми соціальної безпеки в світі.
7. Зазначте основні проблеми соціальної безпеки в Україні.
8. Суспільно-географічні критерії соціальної безпеки регіонів України.

Практична робота № 5.

Індикатори соціальної безпеки України

Ознайомтеся з індикаторами соціальної безпеки України (джерело: Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29. 10. 2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm).

Виділіть, які з цих індикаторів є стимуляторами, а які – дестимуляторами (наприклад, індикатори-стимулятори – нормальним шрифтом, а індикатори-дестимулятори – курсивом). Визначте для України всі індикатори соціальної безпеки. Користуючись додатком 2 Методичних рекомендацій, визначте, яке значення має кожний з цих індикаторів – оптимальне, задовільне, незадовільне, небезпечне, критичне, мінімальне (абсолютно небезпечне). Відповідь оформіть у вигляді таблиці.

Індикатори соціальної безпеки України

№ з/п	Індикатори	Хопт	Хздв	Хнездв	Хнебезп	Хкрит	Х _{укр}	Рівень
1	Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими 75 відсотків медіанного рівня загальних доходів, % ¹	18	20	23	25	30	21,2	задовільний
2								

¹ Курсивом відзначені індикатори-дестимулятори

Х₀ – величина індикатора, яка характеризується як мінімальний або абсолютно небезпечний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0;

Хкрит – величина індикатора, яка характеризується як критичний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0,2, або 20 % оптимального значення;

Хнебезп – величина індикатора, яка характеризується як небезпечний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0,4, або 40 % оптимального значення;

Хнездв – величина індикатора, яка характеризується як незадовільний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0,6, або 60 % оптимального значення;

Хздв – величина індикатора, яка характеризується як задовільний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0,8, або 80 % оптимального значення;

Хопт – величина індикатора, яка характеризується як оптимальний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 1, тобто дорівнює оптимальному значенню.

Практичне заняття № 13

Географія соціальних негараздів. Безпека життєдіяльності населення

Рекомендації до підготовки та проведення заняття. За матеріалами *Лекції* студенти повинні:

- підготувати доповіді за питаннями до обговорення;
- виконати Практичну роботу № 6.

Основні поняття: соціальні негаразди, радикальна географія, критична географія, соціальні проблеми.

Питання до обговорення:

1. Що таке географія соціальних негараздів?
2. Об'єкт та предмет географії соціальних негараздів.
3. Теоретико-методологічні проблеми географії соціальних негараздів.
4. Що таке радикальна та критична географія?
5. Праці яких вітчизняних вчених слугували передумовами для розвитку географії соціальних негараздів в Україні?
6. Сутність поняття «соціальні негаразди».
7. Компонентна складова соціальних негараздів.
8. Типи реакцій населення на соціальні негаразди.
9. Типи соціальних проблем та фактори їх формування.

Практична робота № 6. Географія соціальних негараздів світу

Підготуйте проект–презентацію (не менше 20 слайдів) і до неї доповідь (до 5 аркушів основного тексту) з географії соціальних негараздів світу. Для цього необхідно вибрати соціальну проблему, актуальну для сучасного світу (*обирати одну й ту ж проблему декільком студентам не допускається!*), та розкрити її сутність, причини і фактори, географію цієї соціальної проблеми в світі, тобто для яких країн і регіонів є найхарактернішою, які країни є лідерами, а в яких країнах, навпаки, найсприятливіша ситуація, шляхи подолання проблеми, стан цієї проблеми в Україні тощо. Доповідь має розкривати і доповнювати зміст презентації. Вона повинна мати титульний аркуш, план або зміст, основний текст, висновки, список використаних джерел.

До соціальних негараздів належать: голод; ожиріння (переїдання); низький статус жінок (гендерне нерівноправ'я); низький статус дітей (зокрема, трудова експлуатація неповнолітніх); низький статус людей похилого віку; погані умови праці (надмірна тривалість робочого дня, професійна захворюваність, професійний травматизм, професійна смертність тощо);

деградація навколишнього середовища; невиконання прав людини і громадянських свобод, у т. ч. порушення прав дитини; громадські, етнічні та трудові конфлікти; релігійні конфлікти; злочинність, у т. ч. злочинність неповнолітніх; низький рівень демократії; безробіття; бідність і зубожіння (злиденність); неграмотність; низька очікувана тривалість життя; ухилення від виконання громадянських зобов'язань; захворюваність ВІЧ і СНІДом; захворюваність на туберкульоз; розлучення; аборти; самогубства; наркоманія; алкоголізм; корупція; інфляція; банкрутства; вимушена міграція (біженці), положення біженців і вимушених переселенців; торгівля людьми; тероризм; проституція; територіальні прояви сегрегації (політика примусового відділення або ізоляція будь-якої раси або етнічної групи шляхом поселення на обмеженій території, перешкоди для соціального спілкування, роздільного навчання і виховання, інших подібних заходів); соціально-економічна ситуація в країнах «третього світу», нерівномірність соціально-економічного розвитку між країнами світу; дитяча безпритульність; висока смертність, у т. ч. висока дитяча смертність; техногенні катастрофи (транспортні, вибухи, аварії в енергосистемах, обвалення споруд, пожежі, виробничі викиди, радіаційні аварії тощо); інвалідність, стан людей з обмеженими можливостями; положення ув'язнених; екстремізм; експерименти над людьми; соціальні проблеми, викликані глобалізацією тощо.

Практичне заняття № 14-15

Якість життя населення. Регіональний людський розвиток.

Рекомендації до підготовки та проведення заняття. За матеріалами *Лекції* студенти повинні:

- підготувати доповіді за питаннями до обговорення;
- виконати Практичну роботу № 7.

Основні поняття: індекс людського розвитку, якість життя, спосіб життя, концепція стійкого розвитку.

Питання до обговорення:

1. Що таке індекс людського розвитку?
2. Що таке якість життя? Які критерії її характеризують?
3. На основі яких складових розраховується індекс людського розвитку?
4. Схарактеризуйте систему показників індексу людського розвитку ООН.
5. Співвідношення понять «якість життя», «рівень життя», «спосіб життя» та «умови життя» населення.
6. Індекс людського розвитку ІЛР, методика його обчислення в світі та в Україні.
7. Концепція людського і стійкого розвитку.
8. Декларація тисячоріччя. Мета в області розвитку.
9. Розкрийте основні положення Декларації тисячоліття.
10. Що таке стійкий розвиток?
11. Теорія стійкого людського розвитку.

Практична робота № 7.

Визначення рівня регіонального людського розвитку

Враховуючи показники людського розвитку можна порівняти рівень життя у країнах та проаналізувати напрями державної політики і соціально-економічні програми. ПРООН розробила систему показників для цих основних вимірів людського розвитку, які можна регулярно розраховувати для більшості країн світу.

1. Індекс тривалості життя (life) обчислюється за формулою:

$$I_{\text{life}} = \frac{X_i - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}$$

де X_i - очікувана тривалість життя при народженні населення і-тої території;
 $X_{\max}$ - максимальне значення показника (прийняте на рівні 85 років);

X_{min} - мінімальне значення показника (прийняте на рівні 25 років).

Вимір довголіття відображає можливість людей прожити тривале й здорове життя.

2. Індекс рівня освіченості (I_{educ}) обчислюється за формулою:

$$I_{educ} = \frac{(2 \cdot I_{adult} + I_{child})}{3}$$

де I_{adult} - індекс грамотності дорослого населення;

I_{child} - індекс сукупної частки учнів у загальній чисельності населення відповідного віку.

Для того, щоб брати повноправну участь у житті суспільства необхідні знання і здібності, тому вимір освіченості є теж важливим для людського розвитку.

3. Індекс скоригованого реального ВВП (I_{inc}) на душу населення обчислюється за формулою:

$$I_{inc} = \frac{\lg x_i - \lg x_{min}}{\lg x_{max} - \lg x_{min}}$$

де X_i - скоригований реальний ВВП у розрахунку на рік (за паритетом купівельної спроможності) на душу населення i -тої території;

X_{max} - максимальне значення показника (прийняте на рівні 40 000 доларів на рік);

X_{min} - мінімальне значення показника (прийняте на рівні 100 доларів на рік).

Отож, індекс людського розвитку (HDI) розраховується за формулою середнього арифметичного індексу тривалості, рівня освіченості та скоригованого реального ВВП на душу населення:

$$I_{LP}(HDI) = \frac{I_{life} + I_{educ} + I_{inc}}{3}$$

Отож, показник ІЛР говорить про те, скільки ще країна повинна зробити для піднесення рівня життя громадян.

Розрахувати даний показник за 2017 р. за даними Головного управління статистики України.